Sabirova Anaxon Shavkatovna
Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi
inson resurslarini rivojlantirish bo‘yicha bosh mutaxassis
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

TALABALARDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH JARAYONINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QONUNIYATLARI VA MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishning psixologik va pedagogik jihatlari, uning qonuniyatlari hamda samarali mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida axborot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar va metodlar asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari talabalarning axborotni izlash, tahlil qilish, tanlash va undan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishda kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: axborot madaniyati, raqamli savodxonlik, pedagogik mexanizmlar, psixologik qonuniyatlar, kompetensiya, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье анализируются психолого-педагогические аспекты формирования информационной культуры у студентов, а также её закономерности и эффективные механизмы. Особое внимание уделяется обоснованию практических подходов и методов, направленных на развитие информационной культуры в системе высшего образования. Результаты исследования показывают, что формирование навыков поиска, анализа, отбора и эффективного использования информации требует комплексного подхода и внедрения современных образовательных технологий.

Ключевые слова: информационная культура, цифровая грамотность, педагогические механизмы, психологические закономерности, компетенции, образовательные технологии.

Abstract: This article examines the psychological and pedagogical aspects of forming information culture among students, as well as its patterns and effective mechanisms. Special attention is paid to substantiating practical approaches and methods aimed at developing information culture in higher education. The results of the study indicate that the development of skills for searching, analyzing, selecting, and effectively using information requires a comprehensive approach and the implementation of modern educational technologies.

Key words: information culture, digital literacy, pedagogical mechanisms, psychological patterns, competencies, educational technologies.

KIRISH

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida axborot bilan ishlash ko‘nikmalari shaxs rivojining ajralmas qismiga aylanmoqda. Oliy ta’lim tizimida tahsil olayotgan talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Axborot madaniyati — bu shaxsning axborotni izlash, saralash, qayta ishlash, baholash va undan samarali foydalanish qobiliyatlari majmuasidir. Bugungi kunda talabalar axborot oqimining keskin ortishi sharoitida faoliyat yuritmoqda. Bu esa ularning nafaqat texnik vositalardan foydalanish ko‘nikmalarini, balki tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini ham rivojlantirishni talab etadi.

Muammoning dolzarbligi axborot hajmining keskin oshishi, noto‘g‘ri va ishonchsiz axborotlar tarqalishining kuchayishi, talabalar orasida raqamli savodxonlik darajasining turlicha ekanligi, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilishi bilan belgilanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishning psixologik-pedagogik qonuniyatlari va mexanizmlarini aniqlash hamda ularni amaliyotga joriy etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish jarayonining psixologik-pedagogik xususiyatlarini chuqur o‘rganish hamda samarali mexanizmlarni aniqlashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik yondashuvlar uyg‘unlashtirildi, bu esa muammoni har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot aralash (mixed-methods) yondashuv asosida tashkil etildi. Ya’ni, sifat (qualitative) va miqdoriy (quantitative) usullar birgalikda qo‘llanildi. Ushbu yondashuv talabalarning axborot madaniyatiga oid bilimlari, ko‘nikmalari va munosabatlarini kompleks baholash imkonini berdi.

Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi:

1. Diagnostik bosqich – mavjud holatni aniqlash.
2. Eksperimental bosqich – maxsus pedagogik ta’sirni joriy etish.

Tahliliy bosqich – olingan natijalarni umumlashtirish.

Tadqiqotda oliy ta’lim muassasasining turli yo‘nalishlarida tahsil olayotgan 1–3-bosqich talabalari ishtirok etdi. Ishtirokchilar ixtiyoriy ravishda jalb qilindi va ular bilan ishlashda anonimlik tamoyiliga amal qilindi. Talabalar shartli ravishda ikki guruhga ajratildi: nazorat guruhi va tajriba guruhi. Bu ajratish pedagogik ta’sir samaradorligini solishtirish imkonini berdi.

Tadqiqot davomida bir nechta o‘zaro bog‘liq usullardan foydalanildi:

a) Kuzatish

Talabalarning axborot bilan ishlash jarayonidagi xatti-harakatlari (masalan, ma’lumot izlash strategiyalari, manba tanlash usuli, tanqidiy yondashuv darajasi) tabiiy ta’lim jarayonida kuzatildi. Kuzatish tizimli reja asosida olib borildi.

b) So‘rovnoma

Talabalarning axborot madaniyatiga oid qarashlari, o‘z-o‘zini baholashi va foydalanish odatlarini aniqlash maqsadida maxsus anketa ishlab chiqildi. Savollar yopiq va ochiq turdagi bo‘lib, ularning kombinatsiyasi chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi.

c) Test sinovlari

Talabalarning axborotni izlash, saralash va tahlil qilish ko‘nikmalarini aniqlash uchun amaliy test topshiriqlari qo‘llanildi. Testlar real hayotga yaqin vaziyatlar asosida tuzildi (masalan, ishonchli manbani aniqlash, noto‘g‘ri axborotni ajratish).

d) Pedagogik tajriba

Tajriba guruhida axborot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodika joriy etildi. Ushbu metodika muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish, loyiha ishlari, raqamli resurslardan foydalanish, mustaqil izlanish topshiriqlarini o‘z ichiga oldi.

Nazorat guruhida esa an’anaviy o‘qitish davom ettirildi.

Baholash mezonlari

Talabalarda axborot madaniyatining shakllanganlik darajasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

- axborotni izlash tezligi va aniqligi
- manbalarni tanlash sifati
- axborotni tahlil qilish qobiliyati
- tanqidiy fikrlash darajasi
- axborotdan amaliy foydalanish samaradorligi

Har bir mezon uch darajada baholandi: past, o‘rta va yuqori.

Ma’lumotlarni tahlil qilish

Yig‘ilgan ma’lumotlar quyidagi usullar yordamida qayta ishlandi:

- taqqoslash (nazorat va tajriba guruhlari o‘rtasida)
- foiz ko‘rsatkichlari asosida tahlil
- sifat jihatdan izohlash

Natijalar jadval va diagrammalar orqali umumlashtirildi hamda ularning pedagogik ahamiyati asoslab berildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash uchun turli metodlar kombinatsiyasidan foydalanildi, natijalar bir necha bosqichda tekshirildi, nazorat va tajriba guruhlari o‘rtasida solishtirma tahlil o‘tkazildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichlardan iborat ekanligini ko‘rsatdi. Axborot madaniyati quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

1. Kognitiv komponent
- axborot tushunchasi
- axborot manbalari haqida bilim
2. Amaliy komponent
- axborotni izlash
- tahlil qilish
- qayta ishlash
3. Aksiologik komponent
- axborotga ongli munosabat
- axborot xavfsizligini tushunish
4. Refleksiv komponent
- o‘z faoliyatini baholash
- xatolarni aniqlash

Tadqiqot davomida motivatsiyaning ustuvor roli, qiziqish va ehtiyojlarning ta’siri, mustaqil fikrlashning rivojlanishi, kognitiv yuklama darajasining muhimligi kabi psixologik qonuniyatlar aniqlangan. Quyidagi mexanizmlar eng samarali deb topildi: raqamli texnologiyalardan foydalanish, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, mustaqil ta’limni tashkil etish.

Muhokama

Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish murakkab va ko‘p bosqichli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining pedagogik mahoratiga va ta’lim muhitiga bog‘liq. Talabaning axborot bilan ishlashga bo‘lgan ichki motivatsiyasi muhim omil hisoblanadi. Agar talaba axborotning ahamiyatini anglab etsa, uning faoliyati sezilarli darajada samarali bo‘ladi. Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va innovatsion texnologiyalar kabi pedagogik yondashuvlar muhim hisoblanadi. Talabalar orasida bilim darajasining notekisligi, texnik vositalardan noto‘g‘ri foydalanish va axborotni tanlashda qiyinchiliklarga uchrashi kabi amaliy muammolarga duch kelishadi. Bunda maxsus o‘quv kurslarini joriy etish, trening va seminarlar tashkil etish, axborot madaniyatini baholash mezonlarini ishlab chiqish kabi taklif va tavsiyalar beriladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish kompleks yondashuvni talab etadi. Psixologik va pedagogik qonuniyatlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan mexanizmlar ta’lim samaradorligini oshiradi. Asosiy xulosa shundan iboratki, axborot madaniyati zamonaviy ta’limning muhim komponentidir va uni shakllantirish tizimli yondashuvni talab etadi, innovatsion metodlar samaradorlikni oshiradi, amaliy mashg‘ulotlar muhim rol o‘ynaydi.

ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axborot texnologiyalari asoslari bo‘yicha ilmiy manbalar.
2. Pedagogika va psixologiya bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar.
3. Raqamli ta’limga oid ilmiy maqolalar.
4. Oliy ta’lim tizimi bo‘yicha normativ hujjatlar.